

Afgelopen zomer publiceerde ik een boek over de opkomst van radicaal rechts. ‘Opstand’ heet het, ‘*de populistische revolte en de strijd om de ziel van het Westen*’ – straks bij mij verkrijgbaar voor degenen hier die het nog niet hebben gelezen en het zouden willen aanschaffen.

Het is een verslag vanuit de frontlines van wat ik de illiberale contrarevolutie noem, die sinds een paar jaar door het Westen raast, en die, getuige de reeks van radicaal-rechtse verkiezingsoverwinningen van de afgelopen jaren alleen maar aan kracht heeft gewonnen. Toen Joe Biden vier jaar geleden werd gekozen leek het er even op dat het radicaal-rechtse moment voorbij was. Maar iedereen voelde toen eigenlijk al aan dat van een terugkeer naar het oude normaal geen sprake was. Komende woensdag weten we – waarschijnlijk of Donald Trump de nieuwe president van de Verenigde Staten is. Dat deze autoritaire nativist een serieuze kans maakt toont al dat het illiberale moment voortduurt.

En dat is alleen nog maar de Verenigde Staten.

Bij ons in Europa bleek de Brexit het startsignaal voor een reeks verkiezingsoverwinningen van radicaal rechts. Overal bonkten radicaal rechtse partijen op de poorten

van de macht, en namen er hier en daar zelfs plaats in, zoals in Oostenrijk, Polen, Italië en natuurlijk bij ons in Nederland. Het Hongarije van Viktor Orbán doet ondertussen onverminderd dienst als verzamelplaats voor allerlei ideologen en politici uit deze beweging. Het is een toevluchtsoord, model en inspiratiebron in één, met Orbán als boegbeeld. Amerikaanse conservatieven en radicaal-rechtse propagandisten kijken jaloers naar hem. Hij is alles wat ‘hun eigen’ Trump niet is: gedisciplineerd, gedreven en doortastend.

Onder Orbans leiding veranderde Hongarije in wat hij zelf eens een ‘illiberale staat’ noemde, en waar plaats is, noch voor moslimmigranten nog voor ondermijnende ‘genderideologie’. Ik ging er mijn licht op steken en sprak er met allerlei intellectuelen die er hun heil zochten, maar ook met de entourage van Orbán zelf: ministers, universiteitsbestuurders, en think-tankers.

Ik wilde zogezegd de contouren van de illiberale contrarevolutie in beeld brengen. In Hongarije, maar ook elders in Europa. Ik ging het gesprek aan met ideologen van deze beweging, zoals Renaud Camus, een obscure Franse schrijver die naam had gemaakt met zijn notie van *Remplacement du peuple* (vertaald als Omvolking) en die in een 14^e-eeuws Gascogne kasteel bleek te wonen. Aanvankelijk was hij nog slechts populair in Franse ultra-rechtse kring, maar spoedig ook daarbuiten. Zo werd deze zomer in ons parlement nog een discussie gevoerd over ‘Omvolking’.

Kamervoorzitter Martin Bosma is fan van Camus en haalde hem ooit eens naar Nederland.

In de imponerende zaal waar Camus me ontving werd mijn aandacht getrokken door een sterrenkijker die op de omliggende velden was gericht.

Of hij daarmee naar moslims speurde vroeg ik hem, schertsend.

Dat die er in deze streek niet tot nauwelijks waren was het punt niet antwoordde Camus gevat. Immers: tussen 1940 en 1944 zag je hier ook geen Duitse soldaten. Maar toch was Frankrijk wel degelijk bezet. Daar had ie me, ik geef het toe, in elk geval voor eventjes. Maar het was ook onthullend en zei veel over hoe Camus de aanwezigheid van 4 à 5 procent moslims in Frankrijk ervoer.

Eerder al sprak hij van de noodzaak om ‘de omkering om te keren’, om een *contrarevolutie* te beginnen. Hij deed in 2013, voor staand voor het beeld van Karel de Grote op het plein voor de Notre Dame van Parijs. Aanleiding was een bescheiden herdenkingsceremonie voor Dominique Venner. Deze extreemrechtse historicus had zich tien dagen eerder op spectaculaire wijze van het leven ontnomen door zich voor het hoofdaltaar van de beroemde kathedraal een kogel door het hoofd te jagen. Hij protesteerde ermee tegen de invoering van het

homohuwelijk, en tegen wat hij de vervanging van de Franse en Europese bevolkingen noemde.

Hier had je het hele radicaal-rechtse project in één: het verzet tegen de moderniteit, versneld door de studentenrevolte van 1968, en die niet alleen ruim baan gaf aan linkse emancipatiebewegingen die rechten eisten, maar ook aan een relativisme dat klassieke noties over goed en kwaad, mooi en lelijk en waar en onwaar op zijn kop zou hebben gezet. Noties van gezag, hiërarchie, traditie en mannelijkheid waren in het gedrang gekomen en daarmee was de Europese beschaving als zodanig op het spel komen te staan. De ‘omvolking’ hing hier in zoverre mee samen dat dit type vooruitgangdenken de zittende elites had ‘vergiftigd’. Ze waren ‘decadent’ geworden, hadden ieder idee voor ‘het eigene’ verloren, en omhelsden een universalisme waarin de natiestaat eerder een hindernis was dan een betekenisvol kader. De grenzen waren wagenwijd opgezet voor mensen die juist wél een duidelijk besef hadden van wie zij waren: moslims. Het gevolg was dat een overname dreigde – althans in de paranoïde waanvoorstelling van Dominique Venner en zijn geestverwanten.

Venners daad vond in Frankrijk veel weerklank: Marine Le Pen, de leider van het Rassemblement National (toen nog Front National), sprak in een tweet van een ‘politieke’ daad. Venner had de Franse bevolking willen wakker schudden. Dat was inderdaad precies wat hij

voor ogen had: ‘spectaculaire daden’ waren nodig, om, zoals hij het zelf in een postume verklaring, ‘het **geanestheseerde bewustzijn**’ van de Europese samenlevingen op te schudden. Hij vergelijkt zich met Yukio Mishima, de Japanse schrijver die in een poging de wereld van het Keizerrijk te herstellen in 1970 een staatsgreppoging deed.

Een contrarevolutie was nodig, en een contrarevolutie zou er komen. Het is een contrarevolutie tegen ’68 - het denken dat het zittende politieke establishment ‘decadent’ en ‘oikofob’ zou hebben gemaakt (die laatste term werd bedacht door van Roger Scruton, een andere pijler van de illiberale contrarevolutie waarvan Boedapest het kloppende hart is). Daarmee is het in feite een opstand tegen de moderniteit zelf, gedefinieerd als een project van onttovering, van individualisering en autonomisering. Dit ten koste van meer traditionele vormen van gemeenschap, gezagsverhoudingen en traditie.

Heeft de contrarevolutie die we inmiddels overal om ons heen zien kans van slagen vroeg ik me af? Ikzelf meen van niet, en dat gaf de afgelopen maanden aanleiding tot het nodige misverstand over mijn boek. In besprekingen vond men mij ‘te optimistisch’. Ik zou onvoldoende doordrongen zijn van de ernst van het radicaal-rechtse gevaar en niet beseffen dat de liberale democratie op het spel stond. Een rijk boek, klonk het

dan, fraai geschreven, maar te blauwogig – zoals de Duitsers zeggen. Naief.

Daar zal ik zodadelijk nog iets over zeggen.

Mijn boek kwam deels voort uit ergernis, meestal een goede drijfveer. Dat begon met een stuk dat ik begin 2018 schreef over de Franse connecties van Thierry Baudet – die ik in 2009 had leren kennen in Parijs. Ik ergerde me aan de manier waarop hij door journalisten bevraagd werd: niet naar zijn ideeën, maar naar de kwastjesschoenen die hij droeg, de Bourgognewijn die hij dronk en naar zijn versiertechneken. Hij werd gezien als een *upstart*, die op de poort van het establishment bonkte, als iemand die wilde worden *toegelaten*. Ho, ho, tut tut, klonk het aan de talkshowtafels. Dan wel eerst door het hoepeltje springen. Maar Baudet spróng niet door het hoepeltje. Omdat hij een eigenwijze dwarsligger is, dat zeker ook. Maar vooral omdat hij er radicaal andere ideeën op nahield. Hij wilde niet toetreden tot de elite; hij wilde die *vervangen*. En het rare was: dat *zei* hij ook gewoon. Dat dit aanvankelijk maar niet doordrong stoorde me, want uit de ontmoetingen die hij had en de uitingen die hij deed doemde een *wereldbeeld* op.

Een sleutelterm was het begrip ‘boreaal’ – een term direct afkomstig uit het lexicon van Dominique Venner, de samoerai van de Notre Dame.

Ook zette ik vraagtekens bij het woord ‘populisme’ dat overal rondzoemde. Centraal hierin stonden een boze burger en een politiek establishment dat maar geen oog had voor de problemen waar deze burger mee worstelde. Belangrijk was dat dit establishment - politici, maar ook journalisten - hun oor bij deze boze burger te luisteren legden en dat zij vervolgens leerden van hun fouten.

Ook dit ergerde me. Niet dat er geen fouten waren gemaakt, of dat het niet goed is je oor in de samenleving te luisteren te leggen. Maar te vaak zag ik gebeuren dat er burgers aan het woord kwamen die niet zozeer zeiden wat zijzelf hadden bedacht, maar wat radicaal-rechtse politici en propagandisten hen hadden ingefluisterd – al dan niet via sociale media. Ik zag het met eigen ogen, in de Europese provinciesteden waar ik mijn research deed: in Frankrijk, in Engeland, in Italië, in Duitsland in Oostenrijk en in Hongarije. Wat in het verhaal ontbrak was hoe ideeën de burger bereikten, hem of haar vormden, en een radicaal-rechtse kant op kneedden. Zo bezien verhulde de term populisme meer dan hij verklaarde. Het werd voorgesteld als een techniek, als een uitspelen van ‘het volk’ tegen de ‘elite’. Wat in de analyse ontbrak was de ideologie, het wereldbeeld zagezegd. Wélke elites werden er precies aangevallen? En wat moest ervoor in de plaats komen?

Overigens is het antwoord op die vraag betrekkelijk simpel: de contrarevolutie is gericht op de

omverwerping van een ‘decadent’ links-liberaal establishment en een ‘globalistische’ elite die de Europese eigenheid zou ondermijnen.

Waaruit bestaat deze eigenheid? Op die vraag bestaan verschillende antwoorden, maar ze hebben met elkaar gemeen dat die zich allemaal bevinden in wat ik een culturalistisch-identitair veld of kader noem. Een *frame*.

Het is een perspectief, een manier van naar de dingen kijken die de afgelopen decennia geleidelijk dominant is geworden. Zoals Jan-Willem Duyvendak, auteur van het bij Oxford University Press verschenen *The Return of the native*, stelt is het zelfs het ‘Masterframe van de Nederlandse politiek’ geworden. Van de *westerse* zou ik daarop aanvullen.

Als er nieuwkomers onze kant opkwamen, waar kwamen die dan in terecht? Wat was onze nationale identiteit? En wie waren die nieuwkomers eigenlijk? Maakte het uit waar ze vandaan kwamen, wat ze geloofden, hoe ze eruitzagen? Over die vragen hebben we het eindeloos gehad, soms zozeer dat het leek alsof er geen andere kwesties speelden. Sinds de moord op Theo van Gogh, gisteren 20 jaar geleden. Maar daarvoor eigenlijk al, sinds Frits Bolkestein hetgeen bekend is komen te staan als het ‘immigratiedebat’ opende met zijn fameuze lezing in het Zwitserse Luzern waar hij het dit debat in termen van een bredere beschavingsstrijd plaatste.

Maar dat gold evengoed in Frankrijk merkte ik toen ik me daar in 2004 vestigde. Er was het debat rond de hoofddoek geweest, en in 2007 riep de nieuwe president Nicolas Sarkozy een ministerie van Immigratie, integratie en nationale identiteit in het leven. Er kwam een natiebreed debat over wat het betekende om ‘Frans’ te zijn. Het was bedoeld om radicaal-rechts de pas af te snijden. Het bleek juist een invoegstrook naartoe, met een steeds verdere verrechtsing tot gevolg. Geleidelijk verschoof de vraag van wat het betekende om Frans te zijn naar of het nog wel **mogelijk** was om Frans te zijn en dat ook te blijven. De romancier Michel Houellebecq gaf daar in *Soumission* een verontrustend antwoord op; een dag na het verschijnen van deze roman - we spreken 7 januari 2015 - vond de aanslag op de redactie van Charlie Hebdo plaats. Dit maakte dat het debat onder hoogspanning kwam te staan. En toen moesten de vluchtelingen crisis en de aanslagen van 13 november (die op de Bataclan) nog komen. Ineens leek de werkelijkheid de paranoïde angstbeelden zoals die de jaren ervoor het publieke debat waren ingepompt de werkelijkheid te overtreffen. Het christelijk Avondland was verloren zo klonk het in conservatieve kringen steeds luider.

Ergens in 2018 haalde ik in een Parijse kiosk een nummer van *L’Incorrect* uit het schap – een uiterst rechts blaadje met de allure van een hipstertijdschrift. *Le soleil se lève à l’Est* kopte het. De zon kwam in het Oosten op, een speelse verwijzing naar de linkse

fellowtravellers die in de jaren '20 en '30 naar de Sovjet-Unie keken. Nu kwamen die vanuit de rechterhoek en ze keken naar het Hongarije van Orbán. En ze *vestigden* zich daar ook, temidden van de laatnegentiende eeuwse pracht van Boedapest met zijn Art Deco gevels en op Parijs geïnspireerde boulevards en galerijen. Hier, zo was de overtuiging, vond je het 'ware' Europa. West-Europa met zijn moslimmigranten en genderideologie mocht verloren zijn. In Hongarije werd de Joods-christelijke identiteit van Europa gevierd, was geen plek voor de islam, en mocht een man nog gewoon een man zijn en een vrouw een vrouw. Al snel werd Boedapest een magneet voor radicaal-rechtse politici en ideologen. Geert Wilders komt er graag en vaak, net als Eva Vlaardingerbroek, de jonge influencer die deportaties van immigranten eist en witte mensen opriep toch vooral meer babies te maken, aangezien dit de enige manier was om de beschaving te redden.

Zoeven schetste ik dit als een contrarevolutie, als een poging af te rekenen met 'het denken van '68', en terug te keren naar de wereld ervoor. Fysiek lijkt dat in Boedapest in elk geval gelukt. Wie door het oude centrum loopt waant zich in de door Stefan Zweig beschreven *Welt von Gestern*. Maar voor de rest? Hoogopgeleide jongeren trekken al jaren uit Hongarije weg. De kerken zijn en blijven leeg. De acceptatie voor LGBTQ is groot en groeiend. Pogingen het klassieke gezin nieuw leven in de blazen en bevolkingsgroei te stimuleren zijn er wel, maar heel succesvol zijn die niet

tot dusver nog niet gebleken. Het Scruton café, bedoeld om de denker van het eigene te eren is een plek die qua interieur overal op de wereld had kunnen zijn.

Als de illiberale contrarevolutie in het Hongarije van Orban al mislukt, waar heeft die dan wél kans van slagen?

Dat is een retorische vraag

In de jaren na de Franse Revolutie, dus die van 1789, was er eveneens sprake van een contrarevolutie. Het leek er zelfs even op dat die zou slagen. Een ultraroyalistische regering lanceerde een ambitieus programma met als ultieme doel de 18e eeuwse standenstaat, de absolutistische monarchie, het patriarchaat en het gezag van de katholieke kerk te herstellen. Een groep liberalen genaamd ‘de doctrinaires’ bracht hier het argument tegen in stelling dat dit onmogelijk was.

‘Je strijd niet tegen maatschappelijke feiten’, betoogde één van hun aanvoerders, de latere premier François Guizot. ‘Ze wortelen daar waar geen mensenhand kan komen en indien ze de grond eenmaal in bezit hebben genomen is er geen keus je neer te leggen bij hun heerschappij.’

Zo zei hij.

Met andere woorden: de Revolutie van 1789 was een versnelling van trends - richting gelijkheid, individuele rechten, secularisering en de heerschappij van de rede die de gezamenlijk de samenleving fundamenteel hadden veranderd. Dat zomaar via de politiek, via wetgeving ongedaan te maken was tot mislukken gedoemd.

Zo zie ik zelf de Revolutie van '68 ook. Als een versnelling van trends die op een veel dieper niveau in de samenleving werkzaam zijn en die resulteerden in verdergaande emancipatie van vrouwen, van homo's van andere minderheden. Die leidden tot het homohuwelijk, tot de #MeToo beweging en tot toegenomen aandacht voor minder zichtbare vormen van uitsluiting en discriminatie.

Dat gaat een radicaal-rechtse regering niet zomaar terugdraaien. In elk geval niet in West- en Zuid Europa (Amerika is een beetje een ander geval).

Ik zou nog **verder** willen gaan door te zeggen dat we ons door de conservatieve *surge* van het moment, de aanval op 'woke' en op 'genderideologie' laten verblinden. Het is veel meer een wanhoopskreet dan een aanvalskreet. Een schreeuw waarvoor progressieven terugdeinzen, maar die uiteindelijk niet meer is dan een kreet tegen de keer.

Verongelijkt en tandeloos.

Wél reëel is het door Duyvendak benoemde ‘Masterframe’ van de politiek, dat culturalistisch is, en identitair en dat door centrumrechts is gefaciliteerd en waar ook links nog steeds denkt dat er iets te halen is, maar wat toch echt vooral radicaal rechts in de kaart speelt.

Radicaal rechts heeft de antwoorden op de vragen die daarbinnen belangrijk zijn immers gewoon paraat: grenzen dicht, Nederland weer voor de Nederlanders, en weg met de linkse hobbys. Het heeft ons in de situatie gebracht dat we radicaal-rechts aan de macht hebben, maar dat het niet echt iets met die macht kan doen. Ondertussen heeft links de Geschiedenis aan zijn kant, maar weet daar electoraal geen munt uit te slaan.

Een dubbele paradox

Is daar iets aan te doen? Ik denk niet direct, want zo’n masterframe tover je niet zomaar weg. Maar het begint wel met de erkenning van het bestaan van zo’n frame en van de noodzaak dat te doorbreken en om een eigen, meer sociaal-economisch frame op te tuigen en manieren te verzinnen om dat aan de man te brengen. Het komt ook met de erkenning dat progressieven zich hebben laten gijzelen door radicaal rechts, bijvoorbeeld waar het ging over ‘het benoemen’ van de problemen. Wie kan daar immers tegen zijn? Maar het ging niet om het benoemen, maar om een manier van kijken af te

dwingen, waarin afkomst, geloof, cultuur en ook kleur leiden zijn.

Een 'organische' manier van kijken waarin sprake was van een 'natuurlijke orde' die conservatieven nu eenmaal het best begrepen. Voor links is het vooral zaak om de werkelijkheid terug te veroveren, om te laten zien dat als er al iets 'natuurlijk' is, het juist de emancipatie van het individu is en het erom gaat te zorgen dat deze samengaat met waarden als rechtvaardigheid en gelijkheid. En ook met politieke vrijheid.

Dat brengt mij bij de eerder al aangehaalde kritiek, dat ik te optimistisch zou zijn, te blauwogig... Want inderdaad: radicaal-rechts laat keer en keer zien dat de rechtstaat bij haar niet in goede handen is, in Oost-Europa met name, waar de media en de rechtelijke macht onder druk werd gezet of simpelweg kaltgesteld, en rechten van minderheden in het geding kwamen. Wat ik maar niet wilde zien is dat de liberale democratie in het geding is. Maar de liberale democratie is *altijd* in het geding, dat is het hele punt.

Want politieke vrijheid spreekt nooit vanzelf. De moderniteit was onstuitbaar, stelde de Franse denker Alexis de Tocqueville al, vrijheid is dat niet, en moet je steeds opnieuw bevechten. Natuurlijk is het wel zo dat je het ene moment oplettender moet zijn dan het andere. En dit is bepaald zo'n moment, ik zal de eerste zijn om dat ruimhartig te erkennen.

Dankuwel.